

Introduction. The subject of this article is the philosophical heritage of H.S. Skovoroda. The author examines the philosophical and anthropological problems posed by the thinker on the basis of his correspondence with students and friends. **The aim** of the study is to analyze the philosophical problems of the epistolary heritage of H.S. Skovoroda. The tasks are to reveal the thematic content of the problems of man and the «man's world» that are posed in the letters of the philosopher; to analyze the form and basic principles of such a specific text of philosophical reasoning as letters. The core of **the research methodology** is based on a systematic approach. Thinking as interpretation as a principle of hermeneutics is also applied in the study. **Research results.** Analysis of the epistolary heritage of H.S. Skovoroda made it possible to holistically present the creativity of the philosopher. Textual analysis of the correspondence allowed us to assert that Skovoroda's letters represent a special genre of philosophical reflections. The letters reveal the philosopher's doctrine of man as a «small world», his understanding of the conditions of human happiness, the idea of self-knowledge, etc. **Discussion.** Scientific interest was the work of contemporary authors, which considered the creative heritage of the thinker in the aspects of philosophical anthropology and the philosophy of dialogue (V. Bodak, V. Wozniak, S. Wozniak, M. Galushchak, V. Limonchenko, A.-L. Maftiy, G. Pankov, J. Yanko). **Conclusion.** The letters of H.S. Skovoroda to his students and friends revealed the dialogical nature of the thinking of a philosopher. An analysis of the content of the letters shows that they contain not only the mentorship of a teacher, which is characteristic communication between teacher and student, but also the development of the philosopher's teaching about man, as well as a rethinking of one's own life path. The analysis of the text of the letters shows that the philosopher professes the principle of the unity of education and upbringing of the younger generation, which is revealed as the «law» of philosophical and educational activities.

Keywords: history of philosophy, epistolary intercourse as a genre of philosophizing, research of the philosophy of H.S. Skovoroda, dialogue, philosophical and educational activities.

УДК 316.42(045)

I. В. Шавріна

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ І ПРОБЛЕМА БУТТЯ ЛЮДИНИ У СВІТІ

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Анотація. Стаття присвячена аналізу сучасних глобалізаційних процесів, їхнім впливам на індивідуальне життя людини. Наголошується, що саме початок XXI століття характеризується особливою увагою світової дослідницької літератури до цього проблемного поля: по-перше, до проблеми необхідності глобальних змін існуючих соціумів; по-друге, до необхідності розробки нових методологічних підходів до проблеми життя людини, до проблем буття і часу; до необхідності інновацій у методології та тих стратегій, які мають стати своєрідним дзеркалом для надзвичайно мінливого сучасного світу. Доведено, що ідея «об'єднання світу» існувала впродовж багатьох століть і вважалася, що такий підхід є єдино можливим для цілого людства. Окреслюються як негативні, так і позитивні наслідки процесів глобалізації. Висновком є те, що людина є вільною у метафізичному плані, а в емпіричному – такою, яка підкоряється необхідності. Такий підхід був типовим для філософських поглядів багатьох представників як західноєвропейської традиції філософування, так і слов'янського духовно-культурного ренесансу на зламі XIX і XX ст. і початку XXI ст.

Ключові слова: людина; буття; світ; глобалізація; процес; філософія; методологія; метафізика; свідомість; сучасність; трансценденція; переживання.

Вступ

Супільна думка в умовах глобалізації опинилася у полоні багатьох політичних антиномій, тобто відбулося зіткнення протилежних поглядів, теорій і концепцій. Розбудова громадянського суспільства в Україні залежить від затвердження духовних надбань цілого людства, тому особливого значення набуває проблема буття людини у світі, формування її ставлення до Універсуму, до часу власного життя, до себе самої й до інших людей. Переживання людини і висвітлюють її стан як відкритість іншим людям, існуючому світові та іншим світам, які вона проживає і переживає – «трансцендує» своє «я», вільно переміщується завдяки своїй уяві по різних смислах і змістах.

Усі зусилля глобалізаційних процесів були спрямовані, й дотепер характеризуються, одним прагненням - «об'єднати» світ. Ідеал глобалізації не виник у сьогоденні, він існував у далекому минулому, коли розриви світу виявлялися більш радикальними. Можна говорити, що існувала сучасність видатного українського мислителя Григорія Сковороди, але існувала й зовсім інша сучасність – сучасність представників доби Просвітництва в Англії (де Просвітництво й виникає), – Дж. Локк, Дж. Толанд,

А. Коллінз; у Франції – сучасність Вольтера, Ж. Монтеск'є, Д. Дідро, Ж.-Ж.-Руссо; у Німеччині – сучасність Гердера, Лессінга, Шіллера; в Сполучених Штатах Америки – сучасність Б. Франкліна, Т. Пейна. І тоді виникає питання: чи всі ці мислителі є сучасниками, хоча не існувало взаємовпливів поміж ними, вони не знали одне одного? Очевидно, що – ні. Представників доби Просвітництва оточували різні люди, різні події, вони керувалися різними моральнісними, культурними, юридичними, релігійними та ін. нормами.

Зміст глобалізаційних процесів – це створення напруги такого типу, яка би дозволила надати характеристики людям у єдиному часі, у єдиному просторі. Такий зміст, на нашу думку, є утопічним у тому сенсі, щодо можливостей створити такий єдиний простір, принаймні, на сучасному історичному етапі людства. Завершення глобалізаційних процесів – це побудова єдиної сучасності, в якій «центр» і «периферія» не те що ліквідовані, але вони би стали більш удосконаленими. У глобалізованому світі не існує такої безнадійної «провінції», яка би не мала шансів стати певним центром. Звернення дослідницької уваги на соціальний простір, на соціальний час й дозволяє розкрити головну ідею сучасності. Йдеться про ідею

«осьового часу» як глибинної характеристики сучасного світу. Саме в ньому й реалізується уся повнота часів, усі наші вчинки вибудовуються у відношенні до нього. З точки зору такого підходу усі представники доби Просвітництва виступають сучасниками, єдиними, наприклад, у християнстві, будівниками складної, тендітної суспільної єдності новоєвропейської цивілізації. І, на нашу думку, слід урахувати їхнє сумісне буття. Всіляка людська спільність, спільнота керуються взаємовигідними потребами й інтересами, обміном благ і т. п., які є органічними в аспекті усвідомлення всієї сукупності життєвих завдань і проблем, а не тільки тих, які є пов'язаними з конкретними загрозами і небезпеками для всіх членів цієї спільноти. Таке усвідомлення створюється, виражається та підтримується в кожній конкретній культурі своєрідними знаковими засобами, які й є типовими саме для цієї культури. Отже, в кожній культурі виникає власна повнота часу, повнота буття, повнота смислів.

Мета дослідження

Метою даного дослідження є розкриття тих нових смислів і змістів, які привнесені сучасними глобалізаційними процесами до свідомості людини, до особливостей її ставлення до себе самої, до інших людей і до світу загалом.

Методологія дослідження

Початок XXI століття характеризується особливою увагою світової дослідницької літератури: по-перше, до проблеми необхідності глобальних змін існуючих соціумів; по-друге, до необхідності розробки нових методологічних підходів до проблеми життя людини, до проблем буття і часу; до необхідності інновацій в методології та тих стратегіях, які мають стати своєрідним дзеркалом для надзвичайно мінливого сучасного світу. Головними методологічними засадами для дослідження особливостей смислового навантаження людини, нових орієнтирів її буття, в контексті глобалізації є міждисциплінарний підхід, який дозволяє висвітлювати сутнісні зміни в психології людини, її духовно-ціннісних орієнтаціях, а також у ставленні до своєї сутності. Соціокультурний підхід виявляє специфіку переживання і проживання буття людиною в нових тенденціях глобалістичного світу.

Результати

Якщо розглядати визначення сучасності в сутнісному аспекті, то слід усвідомлювати, що історія – це минуле, сучасність – це теперішнє, моменти безперервного руху, безперервних змін. У зв'язку з подіями, що відбуваються в сучасній Україні, ми не можемо зафіксувати ті чи інші стани соціального простору, вони є мінливими, їхні характеристики постійно варіюються у часі та просторі. Сучасність – це певний момент буття, який піддається свідомим зрушенням. Ідеться про те, що можна зробити більш досконалим, більш гармонійним, кращим. Сучасні процеси також залежать від тієї волі, яка пов'язує різні генерації українського народу. І чим сильнішою є така воля, тим більш протяглою є сучасність, тим більшою є свобода. Умовно кажучи, розміри сучасності – це розміри та змісти свободи. Ставлення до окремої

людини, до її життя, у певні часи, мало нігілістичний характер у соціокультурному українському просторі. Людина не могла бути причетною до істини; її існування визначалося в термінах «одиночного» і «загального», а найголовніше – не йшлося про їхній взаємозв'язок. Особа – це одичне і, навіть, не особливе утворення, а особа – це – монадне утворення (Г. Ляйбніц) у тому розумінні, що особа репрезентує Універсум, Буття і Час як цілісність, цілісність, яка потенційно присутня в межах конкретної особистості. Здатність репрезентувати свій час, спосіб життя свого народу, власну національну культуру, спільноту має кожна людина. Але реалізація такої здатності залежить від міри конститування людини, міри її ставлення до себе самої, до Буття. Відомий український дослідник С. Кримський у праці «Під сигнатурою Софії» наголошує, що «соціальний та екзистенційний досвід XX століття (крах тоталітаризму, засад ієрархізму й державного диктату в усіх сферах суспільного буття) істотно похитнув догмат платонізму про зверхність усього загального над індивідуальним і одичним. У результаті змінилася і філософська концепція ієрархічності рівнів буття. Якщо раніше вважали неприпустимим зводити вищі рівні організації природи до нижчих або ставити їх на один щабель оцінки, то тепер на підставі синергетики і некласичної термодинаміки відкрито наскрізні, притаманні всім рівням буття, структури самоорганізації» (Кримський 2008, 10).

До світу завжди цілеспрямовано вносяться конкретні зміни, завдяки яким можна характеризувати нашу сучасність. Сучасна новоєвропейська цивілізація орієнтується на ідею поступу і саме тому особливу роль надає інноваціям. Інновація – це дійсність сучасного світу. Але одночасно – не все нове презентує інновацію. Інновація – це створення такого означення, яке «входить» до контексту історії, набуває нових ознак та значень, тобто інновація є пов'язаною з актуальною традицією. Інновація завжди містить у собі два значущих моменти. По-перше, це – значущість і власне новизна в контексті тієї дійсності, до якої здатна ця новизна увійти. Повсякденність без інновацій – це буттєвість. Інновація може виявитися вибухом, зустріччю знайомого, нового і значущого. З такої точки зору, інновація є необхідним становленням того, що дотепер було неможливим. Водночас, слід приділити увагу розрізненню понять «сучасне» і «сучасність». У першому наближенні, ці два терміни виступають як синоніми. Сучасне виступає як справжнє і дійсно наявне, приналежить до «ейдосів» старогрецького філософа Платона і за своєю сутністю перебуває поза часом – у вічності. Сучасне вказує у бік смерті, саме в цьому розумінні філософія й є наукою «вмирання». Інший старогрецький філософ Парменід зазначав, що в такому плані існує тільки сучасне. І, навпаки, сучасність як миттєвість, як поняття, яке переводить нас на інший рівень філософування – антропологічний і соціальний – сучасність як сумісність, як сумісне буття. Сучасний німецький філософ Д. Генрих у праці «Свідоме життя. Дослідження співвідношення суб'єктивності та метафізики» зазначає: «Те, що пригнічує і зворушує наше життя, для нас самих не настільки ясне, що ми

могли висловити його належним чином. У справах і потребах повсякденності від нас прихований навіть властивий рух нашого життя та занепокоєння з приводу значущості життя. Ця прихованість іще зростає тоді, коли всі шляхи, що могли б вести наше життя до ясності нас самих, і без того видаються спотвореними, тому що відмова від сформованого примусами системи повсякдення підтримується основним розчаруванням або іронічною самодистанцією» (Генрих 2006, 1).

Людина вимушена сприймати та пояснювати непохитний статус повсякденної природності й природної повсякденності, але одночасно – людина не сприймає їх. Людина прагне втекти з природної повсякденності до віртуальних світів (наприклад, світ мистецтва. А релігія «перемикає» свідомість людини на світ, який і виступає маніфестацією неприйняття і несприйняття природної повсякденності. І філософія просто затверджує «природність неприродності»).

Обговорення

Розгляд із позицій природної повсякденності є недостатнім, оскільки ми звертаємося до проблеми переживання буття індивідуальністю, людиною. Видатний німецький філософ М. Гайдеггер у праці «Буття і час» для охоплення внутрішньої інтуїції світу, направляє людину не назовні, а до власного проживання або переживання буття (Гайдеггер 1986, 126). Сучасність, як і Буття, в такому аспекті не виступає як категорія. Категоріальна форма завжди передбачає розподіл на суб'єкт і об'єкт. Але екзистенціальна сучасність не надає можливості для подібного розподілу. Сучасне буття-у-світі, миттєвості буття-з-іншими, пов'язані з цим моментом страх, невпевненість і рішучість демонструють нам синкретичну єдність людської свідомості у світі. Це – модуси буття світу і водночас – буттєвість, проживання та переживання самої свідомості людини. Філософія й пояснює це власне миттєве проживання буття, хоча такі пояснення культивуються в мистецтві, коли митець звертається й активно використовує мову образів, метафор, знаків, символів, тобто перетворює цей момент у сучасний. Відомий український філософ С. Кримський зазначає: «В історії різні філософські школи надавали фундаментального значення головно самодостовірним рангам реального – або у вигляді матерії як *causal sui*, або у вигляді реальності за принципом «*cogito*» (мислю – отже, існую). У наш час, коли на перший план виходить дискурс онтології людини, актуалізується проблема «проміжних» форм реальності, тобто буття, що його засвідчує цивілізація, подаючи його як олюднену дійсність. Це є буття, локалізоване між двома безоднями – нескінченністю Космосу та бездонністю людської психіки, - утворює особливий, «серединний» світ людини. Людина не живе в чужому для неї світі, глухому до волянь Іова та страждань Христа. Вона вибудовує своє буття за якостями і смислами. співзвучними її сутності, навіть якщо це буття належить до космогонії суцього» (Кримський 2008, 12).

«Світ», «сучасний світ», «сучасність» є центральними категоріями свідомості людини, вони надані

нам як певні обрії, що містять наші цілепокладання, життєві проекти, досвід минулого, як певне смислове поле часу нашого життя, в якому неподільними є і залишаються минуле-сучасне-майбутнє. Слід погодитися з положенням відомої української дослідниці Л. Дротянко, яке стосується проблеми трансформації людської природи. Автор зазначає, що ці проблеми «тісно переплітаються з моральними й соціокультурними проблемами людського буття. Загалом же трансформації людської природи пов'язані з комплексом проблем, породжених прискореним техногенним освоєнням природного середовища, втручанням у біологічну природу людини через застосування біотехнологій, генної інженерії, евгенічної діяльності, фармакології, які здійснюються нібито для покращення людської природи. Чи не примарними виявляються ці прагнення людей?» (Дротянко 2022, 9).

Висновки

Роль творчої людини у формуванні та динаміці розвитку сучасності має вирішальне значення. Сучасність утворюється їхньою множинністю. Справжні сучасники – це ті люди, які чітко усвідомлюють, у якому часі відбувається їхнє життя. Такі люди ідентифікують себе з часом власного буття, переживають повноту і насиченість часу «тут і тепер» (М. Гайдеггер), тобто здатні до гармонійних взаємовідносин і створюють спільності, в залежності від власного бачення сучасних процесів. Система спільностей дійсно активних людей, яку іноді називають «республікою інтелектуалів» або «творчою меншиною» (А. Тойнбі) виявляється складною, конфліктною, ієрархічно побудованою соціальною інституцією, що містить у собі самих інноваторів, їхні конкурентні спільності та об'єднання, а також ті норми і оцінки, відповідно до яких ці спільності й об'єднання виникають, розвиваються і зникають для того, щоб дати місце іншим. Спільність, спільнота – це не механічні зв'язки у суспільстві, а такі, що виникають на ґрунті сорому, віри, любові, надії, дружби, самоповаги і гідності. У старогрецькій традиції людина реалізує себе як цілісність не лише тому, що вона є неподільністю духу, душі й тіла, афективною, вольовою й ментальною здібностей, але й тому, що людина проживає власне життя в конкретному часі, в конкретному бутті.

Переживання людини не можуть бути об'єктивованими, вони є незбагненними і неосяжними. Впливи сучасної глобалізації – це намагання, певною мірою, відволікти людину від власного індивідуального життя, переспрямувати її свідомість на всезагальне і загальне. Філософія стверджує безумовну первинність і пріоритетність людини над усіма рівнями: онтологічним, ціннісним та ін.

Людина виступає як певна наявність свідомості, у самовідчутті людини домінуючим є неусвідомлене бажання самоствердження. Але сутність нашого світу є прямо протилежною сутності особистості. Особистість є свободою, але в нашому світі свободи не існує, а є тільки необхідність. Деякі філософи не визнають свободу моментом необхідності: часткова свобода – це, на їхню думку, відсутність свободи як такої. Людина є свободою у метафізичному плані, а в

емпіричному – такою, яка підкоряється необхідності. Такий підхід був типовим для філософських поглядів багатьох представників як західноєвропейської традиції філософування, так і слов'янського духовно-культурного ренесансу на зламі XIX і XX ст. й початку XXI ст.

Про «крихіткість», «тендітність» всесвітньо-історичного буття людства, про пов'язані з цим буттям катастрофи, з великою проникливістю заявляли М. Гайдеггер (Heidegger 1986, 123-140), В. Доус (Doise 2009, 522–525), Е. Дюркгайм (Durkheim 1998, 3-69), Р. Ліфтон (Lifton 1993, 12–89), В. Троттер (Trotter 1986, 10-115), Е. Фромм (Fromm 2001, 1-85) та ін.

Список літератури

1. Doise W., Moscovici S. Approche et evitement du deviant dans des groups de cohesion differnte. Bull.Psychol. 2009. Vol.23. P.522-525.
2. Durkheim E. L'education morale. Paris. 1998. P. 3-69.
3. Fromm E. Marx's Concept of Man. N.Y. : Frederick Ungar Publishing, 2001. P. 1-85.
4. Heidegger M. Sein und Zeit. Tübingen : Max Niemeyer. 1986. P. 123-140.
5. Lifton R. Home from war. N.Y. 1993. P.12-89.
6. Trotter W. Instincts of the Herd in Peace and War. London : M&K, 1986. P.10-115.
7. Генрих Д. Свідоме життя. Дослідження співвідношення суб'єктивності та метафізики / пер. з нім. та післямова Віталія Терлецького. К. : Курс, 2006. 188 с. (Серія наукових перекладів «ZETEΣIZ»).

И. В. Шаврина

ГЛОБАЛИЗАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ И ПРОБЛЕМА БЫТИЯ ЧЕЛОВЕКА В МИРЕ

Аннотация. Статья посвящена анализу современных процессов глобализации, их влияниям на индивидуальную жизнь человека. Отмечается, что именно начало XXI века характеризуется особым вниманием мировой исследовательской литературы к этому проблемному полю: во-первых, к проблеме необходимости глобальных изменений в тех социумах, которые существуют в современности; во-вторых, о необходимости разработки новых методологических подходов к проблеме жизни человека, к проблемам бытия и времени; о необходимости инноваций в методологии и стратегиях, которые должны стать своеобразным зеркалом для чрезвычайно быстро меняющегося современного мира. Доказано, что идея «объединения мира» существовала на протяжении многих веков и считалось, что такой подход является единственно возможным для человечества. Раскрываются как негативные, так и положительные последствия процессов глобализации. Выводом является то, что человек свободен в метафизическом плане, а в эмпирическом – является таким, который подчиняется необходимости. Такой подход был типичным для философских взглядов многих представителей как западноевропейской традиции философствования, так и славянского духовно-культурного ренессанса на рубеже XIX и XX вв. и начала XXI ст.

Ключевые слова: человек, бытие, мир, глобализация, процесс, философия, методология, метафизика, сознание, современность, трансценденция, переживание.

I. Shavrina

GLOBALIZATION PROCESSES AND THE PROBLEM OF HUMAN EXISTENCE IN THE WORLD

Introduction. The article is devoted to the analysis of modern globalization processes, and their impact on the individual life. It is emphasized that the beginning of the XXI-st century is characterized by the special attention of the world research literature to this problem field. First, to the problem of the need for global changes in existing societies; secondly, about the need to develop new methodological approaches to the problems of human life, existence and time; about the need for innovations in methodology and those strategies that should become a kind of mirror for the extremely changing modern world. **The aim** of the article is to reveal the new meanings and contents brought by modern globalization processes to the consciousness of a person, to the peculiarities of his attitude to himself, to other people, and to the world as a whole. **Research methods.** The main methodological principles for researching the peculiarities of a person's semantic load, new orientations of his being in the context of globalization, is an interdisciplinary approach, which allows highlighting essential changes in human psychology, his spiritual and value orientations, as well as in the attitude to his essence. The sociocultural approach reveals the specifics of experiencing and living as a human being in the new trends of the globalist world. **Research results.** In connection with the events taking place in modern Ukraine, we cannot fix certain states of the social space, they are changeable, and their spatial and temporal characteristics are constantly varying. Modernity is a certain moment of existence subject to conscious shifts, it is about what can be done better. Modern processes also depend on the will that connects different generations of the Ukrainian people. And the stronger this will is, the longer the modernity is, the greater the freedom is. Conventionally speaking, the dimensions of modernity are the dimensions and contents of freedom. The attitude towards an individual, and his life at certain times had a nihilistic character in the socio-cultural Ukrainian space. **Discussion.** The idea of "unifying the world" has existed for many centuries as the only possible approach for all of humanity. Both negative and positive consequences of globalization processes are outlined. **The conclusion** is that a person is metaphysically free, and empirically - one who obeys necessity. This approach was typical of the philosophical views of many representatives of both the Western European tradition of philosophizing and the Slavic spiritual and cultural renaissance at the turn of the XIX th and XX th centuries and the beginning of the XXI century.

Keywords: man, existence, world, globalization, process, philosophy, methodology, metaphysics, consciousness, modernity, transcendence, experiences.

8. Дротянко Л. Г. Трансформація людської природи в контексті системи «людина-природа». *Вісник Національного авіаційного університету. Серія : Філософія. Культурологія.* № 1 (35). К. : 2022. С. 5-10.

9. Кримський С. Б. Під сигнатурою Софії. К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 367 с.

References

1. Doise, Willem and Serge Moscovici. 2009. Approche et evitement du deviant dans des groups de cohesion differnte. Bulletin de Psychologie. 23: 522–525.
2. Drotianko, Liubov. 2022. "Transformatsiia liudskoi pryrody v konteksti systemy "liudyna-pryroda". *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Serii: Filosofiia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies.* 1 (35): 5–10.
3. Durkheim, Emile. 1998. L'education morale, 3–69. Paris: Presses Universitaires de France.
4. Fromm, Erich. 2001. Marx's Concept of Man, 1–85. N.Y.: Frederick Ungar Publishing.
5. Heidegger, Martin. 1986. Sein und Zeit. Tübingen: Max Niemeyer.
6. Henrykh, Dyter. 2006. Svidome zhyttia. Doslidzhennia spivvidnoshennia subiektivnosti ta metafizyky [Conscious life. Studies of the relationship between subjectivity and metaphysics]. Translated by V. Terletsoko. Kyiv: Kurs.
7. Krymskyi, Serhii. 2008. Pid syhnaturou Sofii [Under the signature of Sofia]. Kyiv: Vyd. dim "Kyievo-Mohylianska akademiia".
8. Lifton, Robert J. 1993. Home From the War: Learning from Vietnam Veterans, 12–89. N.Y.
9. Trotter, Wilfred. 1986. Instincts of the Herd in Peace and War, 10–115. London: M&K.